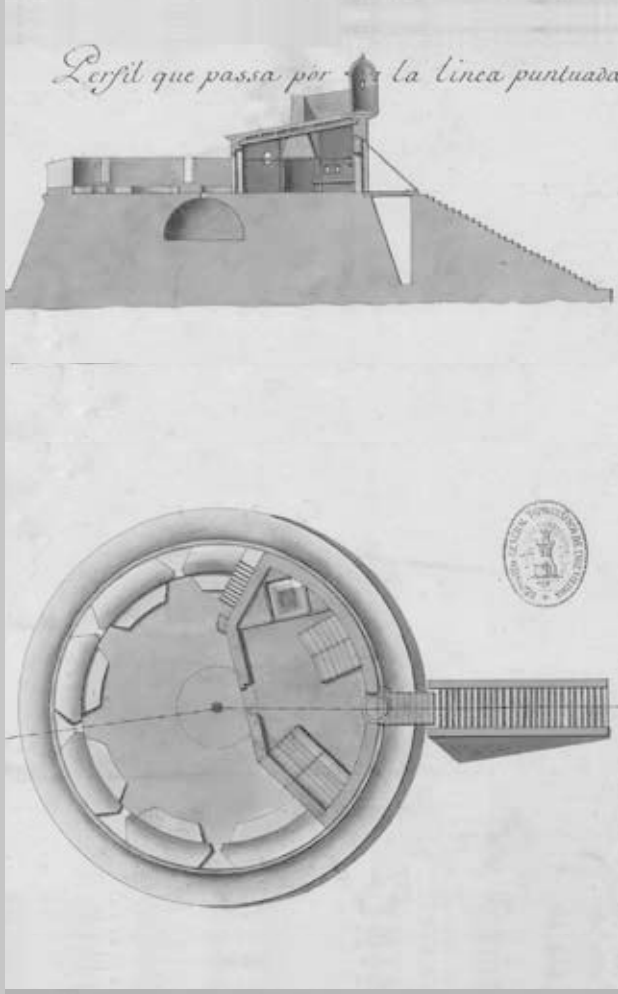
De Torre del Cap del Riu a Far del Llobregat: història oblidada d'una construcció defensiva de l'Hospitalet (segles XVI-XIX)

Alfredo Chamorro Esteban

De Torre del Cap del Riu a Far del Llobregat: història oblidada d'una construcció defensiva de l'Hospitalet (segles XVI-XIX)

De Torre del Cap del Riu a Faro del Llobregat: historia olvidada de una construcción defensiva de l'Hospitalet (siglos XVI-XIX)

From the Tower of Cap del Riu to a lighthouse of Llobregat river: forgotten history of a defensive construction in l'Hospitalet (16th-19th centuries)

Alfredo Chamorro Esteban
Historiador

RESUM

El que coneixem ara com a Far del Llobregat no ha tingut sempre la mateixa denominació, ni tampoc les mateixes funcions. La història d'aquest far es remunta a segles enrere, concretament fins a mitjans del segle XVI, quan el Consell de Cent de Barcelona decidí construir una torre de guaita al cap del riu Llobregat per evitar que els vaixells turcs i nord-africans poguessin fer l'aiguada en aquell lloc per poder continuar després els seus atacs sobre les costes catalanes. Aquesta torre, doncs, vigilà el curs final del riu fins a mitjans del segle XIX quan, essent ja mig derruïda, es decidí reconstruir-la transformant-la, això sí, en un far de mar per servir de punt de referència als vaixells que arribaven al port de Barcelona; d'aquí, doncs, el canvi de nom de Torre del Cap del Riu al de Far del Llobregat.

Paraules clau: torre de guaita, Llobregat, Barcelona, l'Hospitalet

RESUMEN

Lo que conocemos hoy como Faro del Llobregat no ha tenido siempre la misma denominación, ni tampoco las mismas funciones. La historia de este faro se remonta a siglos atrás, concretamente hasta mediados del siglo

XVI, cuando el Consell de Cent de Barcelona decidió construir una torre de vigilancia en la desembocadura del rio Llobregat para evitar que los barcos turcos y norteafricanos pudiesen hacer aguada en aquel lugar, para poder continuar después con sus ataques sobre las costas catalanes. Así pues, esta torre vigiló el curso final del río hasta mediados del siglo XIX, cuando, estando ya medio derruida, se decidió reconstruirla y transformarla en un faro de mar para servir de punto de referencia a los barcos que llegaban al puerto de Barcelona. De aquí viene, entonces, el cambio de nombre, de Torre del Cap del Riu al de Faro del Llobregat.

Palabras clave: torre de vigilancia, Llobregat, Barcelona, l'Hospitalet

ABSTRACT

What we know today as the Llobregat Lighthouse has not always had the same name, nor the same functions. The history of this lighthouse dates back centuries, specifically to the mid-16th century, when the Consell de Cent of Barcelona decided to build a watchtower at the mouth of the Llobregat River to prevent Turkish and North African ships from taking on freshwater in that location, in order to continue their attacks on the Catalan coasts. Thus, this tower monitored the final course of the river until the mid-19th century, when, already half in ruins, it was decided to rebuild it and transform it into a sea lighthouse to serve as a reference point for the ships arriving at the port of Barcelona. This is where the name change comes from, from Cap del Riu Tower to Llobregat Lighthouse.

Keywords: watchtower, Llobregat, Barcelona, l'Hospitalet

INTRODUCCIÓ

Aquest article parla d'un edifici desconegut per gran part de la població de l'Hospitalet de Llobregat o, almenys, oblidat. La Torre del Cap del Riu formà durant segles –i forma encara– part del paisatge cultural de l'Hospitalet, tot i que avui és pràcticament impossible veure-la per les restriccions d'accés al lloc on és ubicada. Coneguda avui com a Far del Llobregat, des de 1588, és a dir, poc després de la seva construcció, apareix a la documentació com a Torre del Cap del Riu, havent-se conegut fins aquell moment simplement com a torre del Llobregat. Un edifici defensiu que depenia directament del Consell de Cent de Barcelona, el govern de la ciutat, i que va ser erigit com a torre de guaita per defensar el flanc sud de la ciutat, més enllà de Montjuïc.

LA CONSTRUCCIÓ DE LA TORRE

L'edificació de la Torre del Cap del Riu respongué a les necessitats defensives de la ciutat de Barcelona a mitjans del segle XVI, quan, amb l'arribada de l'estiu, els pirates berbers del nord d'Àfrica atacaven les costes catalanes fent incursions que provocaven greus danys, a més de fer nombrosos captius que eren conduits a Alger com a esclaus. Davant d'aquesta conjuntura adversa, la monarquia posà en marxa la construcció d'un sistema de vigilància de la costa, format per diverses torres de guaita que es repartien al llarg del litoral català. La desembocadura del riu Llobregat era un lloc freqüentat per aquests pirates, que s'hi solien acostar per fer l'aiguada als pous d'aigua que hi havia al territori. Des d'aquest punt, amb la protecció que els oferien les illes que conformaven el cap del riu Llobregat, els pirates musulmans feien les seves ràtzies per la costa més propera a la ciutat de Barcelona. Cap a mitjans de la dècada de 1550, la situació era insostenible per la presència continuada de les fustes i galiotes nord-africanes pels voltants del cap del riu Llobregat. Per aquest motiu, l'any 1556, el virrei de Catalunya, que en aquell moment era el duc d'Alcalà, plantejà als consellers de Barcelona la possibilitat de construir una torre de guaita al Llobregat per defensar les terres al sud de la ciutat, que estaven plenament desprotegides, Amb tot, aquesta possibilitat no es dugué a terme i no fou fins quasi bé deu anys més tard que finalment se n'engegà la construcció.

Fou, doncs, l'any 1565, quan els consellers es decidiren a defensar la boca del riu Llobregat perquè es *poguessin foragitar els moros y altres*

corsaris que de quiscun any venen a fer aiguada a la boca de dit riu per evitar los molts danys que ordinàriament fan en la present ciutat.[1] Amb un pressupost inicial de 2.000 ducats, als quals hi contribuirien tant la Diputació del General i els cònsols de la Llotja, com el bisbe de Barcelona, els treballs de construcció de la torre s'iniciaren a mitjans de 1566, amb l'habitual ritual de col·locació de la primera pedra, el 19 d'agost, davant el virrei, duc de Francavilla, i els consellers de Barcelona:

> *Aquest dia anaren lo excel·lent loctinent y virey y los honorables consellers al Cap de Llobregat per posar la primera pedra en la torre que de nou fa fer la Ciutat al cap del Lobregat per deffensar que los turchs no puguen pendre ayguada, y posà la primera dita pedra lo Excel·lent lloctinent general.*[2]

Aviat començaren a escassejar els diners i les obres s'anaren retardant. De fet, l'edifici no es finalitzà fins a l'any 1574. Per aconseguir diners, els consellers demanaren a les parròquies properes a la torre que contribuïssin a les despeses, donat que serien elles les més beneficiades amb l'erecció de la torre per la protecció que oferiria. Però la construcció no seria fàcil perquè els pirates ho impedirien, ja que no volien perdre aquell amagatall que, a més, els oferia aigua potable. Per aquest motiu, a finals de maig de l'any següent de l'inici de la construcció, amb el començament de la campanya, atacaren les obres de la torre:

> *En aquest die, de matí, abans de dia, sis fustas grossas de moros saquajaren algunes cases de Badalona y prengueren sinc o sis persones, y aprés altrament a anaren a Lobregat a pendre aygua, hon arribà lo virrey, y enderrocaren los moros eren desenbarcats algunes filades de la torra que allí fan y nafraren en la cama de don Joan de Cardona, governador de Menorca, y passant devant la platja los tiraren los baluarts y una nau grossa era en la platja, y no·n tocaren cap.*[3]

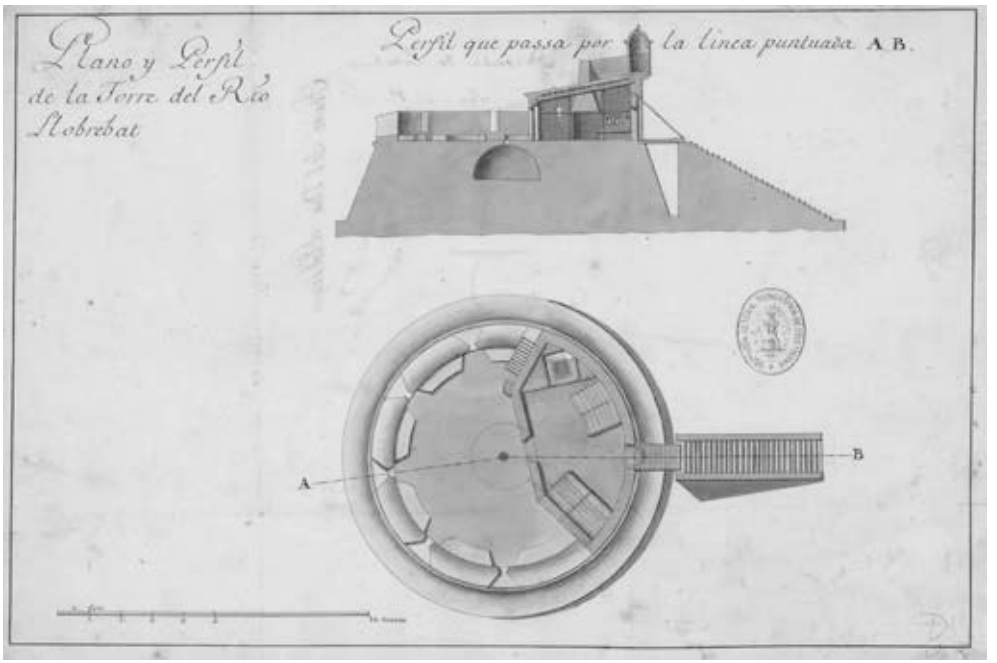
Per aquest motiu, els consellers nomenaren una vuitena per a la guarda de la torre, que seria l'encarregada de gestionar la defensa de l'obra, juntament amb els consellers i la vuitena de guerra de la Ciutat. Llavors es destinaren fins a trenta soldats per protegir les obres de construcció, que es posaren sota les ordres del capità Joan Miquel de Montornès. Les altes despeses, però, de mantenir un nombre tan elevat de guàrdies a la torre obligà a reduir el nombre a dotze, que es dividirien, a la vegada, en dos torns de sis i sis, per al dia i la nit. I, només en cas de detectar les fustes enemigues davant la costa, se n'augmentaria el nombre. Amb tot, durant bona part de la segona meitat del segle XVI, la presència d'embarcacions del nord d'Àfrica fou habitual durant els mesos estivals. Així, l'any 1581, l'activitat pirata dels berbers fou molt intensa, cosa que obligà el govern de Barcelona a reforçar la guàrdia de la torre:

Primo, que les quatre guardes extraordinàries són estades posades a la torre del cap del Llobregat a causa de les moltes galiotes de moros que de quiscun die trestejaven en la present ciutat sien pagades per lo temps que han guardat y guardan fins a 23 del corrent conforme se paguen a les altres guardes ordinàries de la dita torre y no més avant.[4]

Estius com el de l'any 1584 obligaren el Consell de Cent de Barcelona a enviar vint-i-cinc soldats més a la torre ja que es tenia constància que el bei d'Alger havia preparat un estol de més de vint galiotes per a aquella campanya. Aquells soldats estigueren a la Torre del Cap del Riu durant l'agost i el setembre, fins que les galiotes abandonaren la costa catalana, moment en què retornaren al nombre habitual de guàrdies. D'altra banda, dalt la torre s'hagueren de fer diverses troneres perquè l'artilleria de la torre pogués disparar tant cap al riu com cap a mar.

L'EDIFICI

La Torre del Cap del Riu s'erigí com un edifici de planta circular, tal com es construïren les torres de guaita de la costa catalana en aquells anys. La construcció estava enfocada al riu Llobregat, donada la funció d'evitar

IMATGE 1: Planta de la torre (s. XVIII). Font: Biblioteca Virtual de Defensa, Archivo General Militar de Madrid. Mapas, planos y cartas náuticas, B-9/1 [17--?].

el desembarcament dels pirates musulmans a la vora del riu. Una vegada aixecada, però, s'hi anaren afegint noves estructures i elements. El cap de la torre el dissenyà el prestigiós enginyer valencià de Felip II Lluís Escrivà, autor, entre d'altres, del disseny de la fortificació de la ciutat italiana de L'Aquila. Amb un pont i portal llevadís i un fossar que l'envoltava, la torre estava dissenyada per poder suportar un setge dels pirates berbers. L'any 1582 s'encarregà la fàbrica d'un altre pont llevadís per substituir el vell, feina a la qual s'afegí la construcció d'una plataforma de fusta per a l'artilleria. El 1567 es feren sis mitges garites i una altra per col·locar sobre el portal. Durant els anys següents s'hi anaren afegint noves garites, alguna de les quals destinada a l'artilleria.

Una estructura important i indispensable per a la vida dels sentinelles fou un pou per obtenir aigua per al consum. Les condicions geològiques del terreny i l'arribada continuada d'al·luvions del riu Llobregat, ompliren sovint el pou de brutícia o sediments. Així, el juny de 1572 els consellers ordenaren que el pou fos escurat i que, a més, fos feta una aigüera i claveguera.[5] L'any 1577 el pou tornava a ésser brut, motiu pel qual els consellers manaren tornar-lo a escurar i *posat en conreu per a que puga servir*; sembla ser, doncs, que el pou havia quedat inutilitzat.[6] El 1585 el pou tornava a estar en mal estat: *Que per quant en la torre del cap del riu lo pou ha reexit de manera que la aigua es molt mala y nos pot beurer lo que es en gran perjudici*.[7] Per aquest motiu, el Consell de Cent no només va manar escurar-lo de nou per tal que els soldats poguessin disposar una altra vegada d'aigua dolça, sinó que també n'ordenà la construcció d'un altre de nou. I és que les freqüents avingudes del Llobregat que se succeïren des de la segona meitat del segle XVI reblien contínuament els pous. Per posar-hi remei, l'any 1646, en plena Guerra dels Segadors, la ciutat decidí instal·lar un bomba d'aigua *amb sas rodes y cadenes de ferro per a poder traurer aigua per a sustento y regalo dels soldats estan en dit presidi*.[8]

El Consell de Cent també manà construir cambres petites perquè els soldats poguessin dormir, i una altra, més gran, per al capità de la torre. Inicialment, es col·locaren unes anelles entorn de l'edifici per poder-hi lligar les cavalcadures tot i que, poc després, el Consell de Cent manà construir una cavallerissa, descoberta en un principi, i més tard coberta, amb una altra estança a sobre. Per tal que els guàrdies de la torre poguessin cobrir les seves necessitats espirituals, la ciutat manà construir una capella sota la invocació de Santa Bàrbara i Santa Eulàlia on, els diumenges, hi assistia a dir missa algun capellà.

L'aïllament de la torre, en un paratge inhòspit, allunyat de la ciutat i amb un alt nivell d'incomunicació de la comunitats i poblats més propers obligava a tenir forn a la torre per garantir l'abastiment de pa. També hi havia xemeneia perquè els soldats poguessin escalfar-se, donades les difícils

condicions climàtiques del moment, caracteritzades pel fred, les tempestes i temporals de mar i les inundacions que afectaven la torre. L'any 1595 s'hagué de refer la xemeneia abans de l'arribada de l'hivern perquè s'havia ensorrat.[9]

LA TORRE DEL CAP DEL RIU I EL SEU ESPAI FÍSIC

La història de la Torre del Cap del Riu ve determinada pel seu emplaçament, en un lloc inhòspit i caracteritzat per l'aïllament. Ubicada a l'extrem mateix de la desembocadura del riu Llobregat, sobre una superfície canviant per l'arribada d'al·luvions, la torre s'erigí en un terreny conformat per illes, amb vegetació arbustiva, i lluny de les vies de comunicació que portaven a la ciutat. A partir de la segona meitat del segle XVI, els efectes de la Petita Edat de Gel s'aguditzaren i es feren més palesos, amb un fort augment de les pluges de caràcter torrencial que generà canvis en la morfologia del terreny a causa de les avingudes i l'arribada d'al·luvions. És per això que l'espai on estava edificada la Torre del Cap del Riu anà canviant, a mesura que el riu variava el seu curs per les freqüents avingudes.

La Torre del Cap del Riu resultà especialment afectada per les contínues avingudes del riu, degut a la seva situació just a la vora del Llobregat, que provocà seriosos danys. Les reparacions foren continues i, conseqüentment, també ho foren les depeses per pagar les obres i els materials. Des de l'any 1600 les avingudes foren més freqüents i, per conseqüent, les destrosses fetes a la torre més quantioses. L'any 1603 acabà amb grans pluges que provocaren inundacions, com informà Jeroni Pujades al seu dietari:

> *Dijous a 27 de marts 1603 essent dia de dijous Sant no·s pogué fer la acostumada professó de la st... de Jhesu Christ per quant inceçanter havia plogut desde les dos hores de matí fins a quatre de la tarde, y los tres dies abans casi de la matexa manera y tot lo mes era stat plujós, y lo riu de Lobregat era vingut tant gros que és arribat al Espitalet.*[10]

Dos mesos més tard, el riu tornà a provocar unes inundacions que negaren tot el pla del Llobregat, fins a l'Hospitalet. Durant els anys següents, el Llobregat tingué avingudes que obligaren el Consell de Cent, l'any 1607, a tractar de posar-hi remei i salvaguardar la Torre del Cap del Riu:

> *Per lo conseller en cap de voluntat de sos companys fou proposat que per les grans aigües que de cada dia crexen en lo riu de Llobregat que lo dit riu se acosta tant a la torre del Cap del Riu que es de la present Ciutat que ja casi hi toca y hont té gran necessitat de procurar que se desviés lo corrent de dit riu en altra part que dexant de fer-ho axi dites*

molt breu temps enderrocaria dita torre y costaria moltissims ducats y remediant dita corrent de aigua serà llevar a la present ciutat molts gastos y despeses.[11]

La torre, doncs, corria un seriós perill d'enderrocament per la força de l'aigua i, per aquest motiu, es posaren en marxa obres de reparació. Amb tot, els temors es varen fer realitat l'any 1617 quan, els dies 2 i 3 de novembre, caigué una gran tempesta sobre el Principat que provocà el desbordament de tots els rius catalans, especialment el Besòs i el Llobregat, fins al punt de ser conegut aquest 1617 com «l'any del diluvi». Tenim diversos testimonis del desastre que afectà les terres properes al Llobregat, com es pot veure al dietari de la ciutat:

Essent assossegada dita tormenta de la mar per causa dels grans diluvis de aygues que en dits dos dies durà la tormenta de la mar y després caigueren, se tingué notitia dels grans danys havien donat dites aigües, los quals son tans que dos milions segons molta gent diu no bastarien a reparar dits danys, que donaren los rius exint de mare, y los que en algun temps no acostumaven portar se tornaren rius caudalosos y en particular lo riu de Lobregat isque tant de mare que prengue tot lo Prat, en tant que la gent de les cases restaren aïllats dins de elles no podent-los donar socorro per ninguna part, y algunes de dites cases ab la impetut del aygua hagueren de venir en terra y enderrocarse no perdonant a la torre del cap del riu, cosa impossible als homens, de la qual spalla un llens molt gran de muralla.[12]

També recollí la notícia el dietari de la Generalitat de Catalunya:

Y foren tant grans les plujas y tempestats, axí en mar com en terra, que se'n derrocà part de la torre del cap del riu de Lobregat, y moltas cases dins Barcelona y fora d'ella. Y ab las ditas pregàrias y oracions se feren, fonc servit nostre senyor Déu en que·s remediàs dita tempestat. Fou lo dany fora ciutat y entorns dels rius particularment excessius, ab grans enderrocs y ruïnas.[13]

Els Anals del convent de Santa Caterina de Barcelona contenen una amplа relació sobre els esdeveniments:

El Prat estaba como en un mar y era tanta el agua que ni los árboles se descubrían, se llevó casi 21 casas, y mucho ganado menudo, muchas mulas, vacas, bueyes, etc., derribó mucha parte de la torre que está en la boca del río. Los consellers enviaron, con carros, algunos barcos por tierra hasta donde pudieron navegar, y con ellos libraron a los soldados de la dicha torre, y a mucha gente que estaban con grandísimo peligro en las casas del Prat, después de haber padecido tantos trabajos, que de sólo oírlo quebrantaba el corazón de dolor.

Los de Hospitalet se vieron dos veces en evidentísimo peligro de perderse todos, con el lugar. De San Juan D'Espí se llevó el río 24 casas. De la villa de Sant Boi 14 casas. Son muchísimos los que en esos lugares han perdido casa, heredad, muebles y todo su caudal; y los que podrán rehacerse, no lo harán en muchos años.[14]

L'avinguda del 1617 fou, sens dubte, la més gran que patí el delta del Llobregat als segles moderns. Moltes cases quedaren derruïdes o aïllades per l'aigua durant dies. El Consell de Cent envià aliments i ajut en barca als veïns i als soldats de la torre que estaven aïllats i sense menjar durant dies. Quant a la torre, quedà mig derruïda, fins al punt que el Consell de Cent hagué de decidir si acabar d'enderrocar-la del tot o refer-la de nou. Passat un mes des del gran temporal, els consellers anaren a visitar la torre per valorar-ne els desperfectes, però hagueren d'arribar-hi en galera perquè l'aigua estancada i els fangs encara impedien l'accés per terra. De fet, no fou fins a l'estiu de 1618 que no s'adobaren els ponts que permetien arribar a la Torre del Cap del Riu.[15] Acompanyaren els consellers alguns experts per decidir si refeien l'enderrocat o construïen la torre de nou.[16] Amb tot, durant els mesos següents es creà una vuitena d'experts per decidir què fer amb la torre. Aquesta comissió digué als consellers que *lo enderroch de dita torre se podia reparar sens haverla de tornar a fer de nou*,[17] això sí, emprant-hi més de dues mil lliures. El memorial redactat pels experts Pere Donadeu, Jaume Riera i Rafael Plansó amb les obres que calia fer per reparar-la deia el següent:

Diem que la torre se pot molt ben tornar a reedificar appartant lo enderroch a una part i altra fent fonaments de nou a tot lo que falta a dita torre sis palms mes de fondo que el fonament vell que per causa de no tenir-lo bo n'ha patit lo que vuy se veu y dit fonament se ha de posar fins a la cara de la aygua ab carretades de pedres grosses exint dites pedres mes que la rabassa que te vuy dita torre una cana. Y axi mateix per tot lo rededor de dita torre a la mateixa fondaria tenint la matexa rabassa de carretals ab la mateixa amplària quen tinga per tot lo rededor. Y per millor seguretat de dita torre lo que voy es terra tot lo tou de la torre [...] ple ab las parets fahedores posanti de quant en quant filades de llambordes pujant dit terraplè fins al llivell de aont vuy es de bona paret y lo demes anar ho pujant conforme los demes guixos que son ja en dita torre y per a fer dita obra havem mirat també que necessita girar lo riu andret de las barracas de manera ques pot començar a girar més avall de la punta de la illeta ab sas bonas estacas conforme se pertany. Y asso se ha de fer de necessitat per traurer la aygua del peu de la torre y axi mateix per los diluvis que en lo temps poden ser com son estats quant als srs. consellers aparexera fer una estacada per a defesar de la torre la aygua que devalla de Sant Joan Despí y axi mateix se ha de fer un pont per a passar tots los recaptes son menester per dita torre en loch ahont era lo pont de la reina opp.

dell y axi (tota dita obra te necessitat de fer-se) aquest es nostron parer tots tres conformes just a Déu y a nostres conscientias firmat de nostres mans proprias. Barcelona, 22 d'agost de 1618.[18]

Les constants inundacions al delta del Llobregat feren indispensable per als soldats de la torre la possessió d'una barca per poder desplaçar-se, donat que bona part dels camins i ponts que creuaven aquell territori estaven negats o destruïts per l'aigua. L'any 1627 el Consell de Cent encarregà al mestre d'aixa i mariner Pere Fornaguera una barca nova per als soldats de la torre per poder moure's per les illes que formava el riu i creuar l'estany de Port, la qual tingué un cost de 25 lliures.[19]

LA GUARNICIÓ DE LA TORRE

Generalment, la guarnició que custodiava la Torre del Cap del Riu no era gaire nombrosa. Com hem vist abans, era a l'estiu, davant la possible arribada de les fustes nord-africanes, quan es doblava la guàrdia de la torre o se n'augmentava el nombre d'efectius considerablement. La guarnició estava dirigida per un capità de la torre que, normalment, pertanyia a l'estament militar. El primer capità de la torre fou Joan Miquel Montornès, que exercí el seu càrrec des de 1567. L'any 1583, el capità era ja un home gran i el Consell de Cent començà a plantejar la necessitat de substituir-lo; però no només per això sinó perquè el govern municipal no estava gaire satisfet amb el govern de la torre exercit per Montornès. El motiu d'aquest malcontentament: el continuat absentisme del capità de la guarda de la torre:

Primo, quant al que es estat proposat que mº Montornès qui tenia càrrec de capità de la torre del cap és ja vell y no tal que puga per sa vellesa o enfermetats servir dit càrrec per la qual causa y també per haver ell mal servit dit càrrec dexant dita torre molt temps ere estat repost y en son lloch posat un altre.[20]

Sens dubte, l'aïllament i incomunicació de la torre, juntament amb la incomoditat que oferia l'edifici per viure-hi, eren els motius principals pels quals el capità –no ho oblidem, un membre de l'elit municipal– no estimaria gaire residir-hi, com era la seva obligació. Sabem, per la revisió d'uns comptes, que entre el maig de 1583 i el gener de 1584 el capità Montornès residí a la torre només dos mesos i quatre dies.[21] Durant l'absència de Montornès, exercia de capità de la torre un substitut, també elegit pel Consell de Cent: el donzell Francesc Burgés. Una vegada mort el capità Montornès, Burgés continuà com a capità, tot i que per poc temps, perquè renuncià el maig de 1586, motiu pel qual fou elegit un nou capità, en aquest cas, Miquel Quintana, un destacat membre de l'estament militar i amb certa experiència a les institucions catalanes, especialment a la

Generalitat. Per aquest motiu, Miquel Quintana s'absentà de la torre en determinades ocasions, quan la Generalitat li encarregà alguna tasca, com fou la d'acompanyar la noble Maria de Cardona a la cort de Madrid, el 1587. Després de quasi bé trenta anys de servei a la torre, el 1612, Miquel Quintana demanà que l'ofici fos concedit al seu fill Miquel Josep Quintana, després de la seva mort. De la mateixa manera que el seu pare, Miquel Josep també tingué una important vida institucional, fins al punt de ser elegit diputat militar el 1629 i el 1638. Durant els primers anys de la Guerra dels Segadors, Miquel Josep Quintana exercí diverses funcions per a la Generalitat que l'allunyaren de la torre, motiu pel qual ocupà el seu lloc el seu fill Josep.

Tots dos, però, pare i fill, tingueren problemes per un esdeveniment desafortunat per a ells i que, tot ho indica, tingué una repercussió directa en el futur de la torre. Al llarg de la guerra, la torre havia tingut un paper força passiu, sobretot a partir de la construcció del fort de Montjuïc. No havia patit tampoc danys seriosos pels combats ja que després de la batalla de Montjuïc el front quedava molt lluny de la ciutat. L'any 1649, passà pel port de la ciutat de Barcelona Marianna d'Àustria, que acabava de casar-se amb el seu tiet, el rei Felip IV. La reina havia rebut un salconduit del rei de França per passar per la costa de Barcelona. Però quan les galeres passaren Montjuïc, des de la torre dispararen l'artilleria contra la galera reial, provocant un conflicte diplomàtic greu. Ràpidament els consellers presentaren disculpes al capità de la galera reial, en nom de la ciutat i del seu senyor, el rei de França: *lo sentiment viu havia tingut de la actiu se havia feta en dita torra sens algun orde; y com se puga creurer y presumir que aquest fet arribarà en ohida de la Majestat Christianissima de Rey Nre Senyor Déu lo guart li poria ser ne tingués justa quexa*.[22] El Consell de Cent ordenà la captura del capità de la torre, Miquel Josep Quintana, i el seu fill Josep, tot i que aquest fugí; el pare, però, fou empresonat. Després de les súpliques enviades des de la presó, el Consell de Cent decidí donar la llibertat al capità de la torre i retirà l'ordre de captura al seu fill. Finalment, la ciutat rebé carta del rei de França on es mostrà misericordiós amb els Quintana:

> *Mes per lo que no havem considerat que lo dit pare assegura que son fill no en tenia pas notitia de nostre dit passaport y que ell a cregut fer bé tirant sobre galeres que portaven las banderes de nostres enemichs per a impedir que ella no se acostessin massa prop de la dita torre.*[23]

A partir de 1650, però, la guerra es feu més palesa a les proximitats de Barcelona i la torre ho pogué experimentar directament quan pels bombardeigs de les tropes de Felip IV quedà mig derruïda. Aquesta destrucció provocada per les tropes enemigues s'explicà com a resposta als esdeveniments de 1649, com recollí Narcís Feliu de la Peña als seus *Anales de Catalunya*:

Aviendo pues el Real Exercito recibido los Alemanes que avian desembarcado, y passado el Rio Llobregát a 7 de Agosto, sin oposicion de Monsiur de Marfin, que aviendo buelto de Francia para el govierno de sus Armas en Cataluña, se hallava con tres mil Infantes, y mil y quinientos Cavallos; partiò el mismo dia a batir la Torre del Rio Llobregat; y no pudiendola rendir con la Bateria, minòla, y la entregaron los Defensores, à los quales (aunque devian ser Prisioneros de Guerra) les embiò el Comandante a Barcelona: conseguida la Torre, fuè demolida hasta los cimientos, en castigo de avèr disparado contra la Armada Real, en la qual se hallava la Persona Augusta de la Reyna. De la Torre bolvieron házia el rio los Españoles, y por Esplugas a Pedralbes, y Sarrià, passando por la falda de los montes a San Martin, Clot, y San Andrés, donde acampò el Exercito.[24]

Segons es desprèn d'aquestes paraules, la imprudència del capità Josep Quintana condemnà la Torre del Cap del Riu a la destrucció.

Quant a la soldadesca, l'any 1567, la setzena de la torre decidí que els guàrdies que havien de custodiar-la no fossin menestrals de les confraries, sinó quaranta soldats contractats que serien nomenats pels consellers. No obstant, després de tres anys, començaren a inscriure's com a soldats de la torre menestrals. La majoria de soldats, tant els que gaudien de la plaça de guàrdia de la torre, com els que exercien temporalment l'ofici com a soldats subrogats, procedien de la menestralia de la ciutat, sent-hi representats una bona part dels oficis manuals de Barcelona: fusters, mestres de cases, flequers, batifullers, hortolans o calceters, entre d'altres. Els pescadors tenen una bona representació en aquest grup donat que aquests sovint feien les seves captures en aquest paratge del cap del riu Llobregat, entre els aiguamolls, els braços del riu i la platja; a més, aquests pescadors tenien certa experiència en la vigilància marítima. D'altra banda, acostumava a passar que el fet que un soldat de la torre exercís un ofici en qüestió, feia de reclam perquè altres membres del mateix ofici comencessin a servir a la torre. Aquesta pot ser l'explicació a la presència gens menyspreable de vidriers entre la soldadesca.

El gran problema que plantejà la vigilància de la torre, i que coincideix amb el cas dels capitans, fou l'alt nivell d'absentisme. Tot i l'obligació que tenien els soldats de residir a la torre, en ser nomenats per ocupar una plaça de guàrdia,[25] molts d'ells se n'absentaren molt sovint i, a vegades, durant molt temps. L'absentisme dels soldats de la torre fou, doncs, el cavall de batalla de les autoritats municipals, ja que els registres de deliberacions del Consell de Cent són plens d'exemples de soldats de la torre que, per malaltia o per qualsevol altre motiu, no exerceixen el seu ofici com l'haurien d'exercir. Els motius de l'absentisme foren diversos, però, essencialment, cal destacar les malalties i les difícils condicions de vida que oferia la torre, pel seu aïllament i ubicació en un lloc insalubre. Les

continuades inundacions que patiren les terres baixes del Llobregat a partir de la segona meitat del segle XVII, amb la conseqüent proliferació de mosquits i malalties relacionades amb les aigües estancades, provocaren possiblement la malaltia dels soldats. Recordem, en aquest punt, que sovint la torre estigué aïllada i només s'hi podia arribar en barca.

Així, doncs, la nòmina de soldats malalts fou extensa al llarg dels anys. Molts d'ells romangueren malalts molt temps, motiu pel qual el Consell de Cent hagué de nomenar soldats subrogats per substituir-los, tot i que molt sovint foren els mateixos soldats els que encarregaren a algú altre que els substituís durant la malaltia. Normalment, els soldats titulars del càrrec cobraven el sou íntegre, tot i que, d'aquesta retribució, ells havien de pagar el salari del soldat substitut:

> *Mes que a Pere Pons guarda de la torre del Cap del Llobregat que durant sa malaltia li correga lo salari de dita guarda y de aquella pague lo que ha servit y serveix per ell essent però persona suficient a coneguda del conseller en cap.*[26]

Evidentment, els consellers de Barcelona eren conscients que una proporció important dels casos de malats de la torre no eren certs. Això reforça la idea que aquesta destinació no era del gust dels soldats a causa de l'aïllament de la torre, les dificultats que comportava viure en un terreny hostil i el fet de veure's lluny de les comoditats i oportunitats que oferia la ciutat. I és que, en aquell moment, tots quatre guardes de la torre estaven malalts. Es per això que el Consell de Cent prengué la determinació que *lo conseller en cap a soles al qual toca y pertany lo particular càrrec y mirament de la dita torre tingue molt compte y cuidado sobre dites guardes ils advertes que fassen millor llur exercici y tinga plena facultat de suspendre y castigar totes les dites quatre guardes de dita torre y quiscun dells mudar y variar aquelles segons la qualitat de la culpa y delicte que ab ells trobara*.[27]

Alguns soldats estigueren servint a la Torre del Cap del Riu durant força temps. L'any 1601 el soldat Joan Llorens afirmà que feia vint-i-sis anys que servia de soldat en la torre, essent el més antic de la guarnició.[28] Per la seva banda, l'any 1632, Miquel Balcells deia que feia més de quaranta anys que servia de soldat a la torre; així, amb setanta-cinc anys, demanava al Consell de Cent, que una vegada hagués mort, la seva plaça de soldat fos per a una filla seva que encara no s'havia casat, per poder aportar-la com a dot al matrimoni i, així, el seu nou marit gaudiria de la plaça.[29]

Un altre cas de mala praxi dels soldats fou el protagonitzat pels guardes Joan Duran, que era pagès de l'Hospitalet, el negociant Jaume Rafel Freixa i l'oller Bernat Figueres. Nomenats a finals de novembre de 1591

per reforçar les guardes ordinàries, dos anys més tard, els consellers de Barcelona foren avisats que la Torre del Cap del Riu restava sola, *sens ninguna de les guardes ordinàries*. Per aquest motiu foren a visitar-la i es trobaren la torre *sens ninguna guarda de les sis ordinàries sinó ab alguns surrogats encara que pochs*.[30] Ràpidament els consellers informaren al Consell de Cent del fet perquè hi posés remei i *perquè se podrie seguir algun sinistre*. Els consellers eren partidaris de reduir els soldats a quatre i que aquests es traguessin de la bossa d'insaculació dels mariners, *perquè te per cert seria millor guardada*. Però el Consell de Cent no actuà fins a l'agost de 1594, ordenant que s'apliquessin les noves ordinacions per als soldats de la torre, emeses l'any 1588. Finalment, el 1596, el Consell de Cent ordenà suspensió de sou per als tres soldats, pel seu absentisme. Però els damnificats, encapçalats per Joan Duran, reclamaren els seus sous. Començava el segle XVII i els soldats de plaça de la Torre del Cap del Riu continuaven absents.

El juliol de 1601 el soldat Esteve Vidal rebé el seu terç de la paga, 17 lliures i 10 sous, que li pertanyia com a subrogat del guàrdia Joan Duran, de l'Hospitalet.[31] El mes següent, el Consell de Cent tornà a denunciar la situació dels soldats i la seva actitud davant la seva obligació amb la torre del Cap del Llobregat:

> *Y perquè los soldats de la torre del Cap del Riu y assenyaladament Joan Duran del Hospitalet, Bartomeu Panyella, sombrerer, i Onofre Rocha es notori servexen amb molt pocha residencia y alguns dells servexen per subrogats lo que tot es en grandíssim dany de la Ciutat per ço aquest consell hi provehira de convenient remey, lo Consell ha desliberat que tot asso ab sos incidents y emergents sie comes segons aquest Consell ho comet als consellers los quals corrigescan y priven los dits soldats [...] segons les culpes de cada hu dells.*[32]

L'octubre d'aquest any els soldats foren remoguts de la plaça de guàrdies de la torre i s'obrí una causa a la Reial Audiència que encara era oberta a començaments de 1604, quan el Consell de Cent els hagué de pagar el sou fins que foren suspesos pel Consell de Cent, tot i la seva continuada absència de la torre.[33]

L'any 1627 el capità i soldats de la torre demanaren un augment del salari, un assumpte que els consellers portaren al Consell de Cent perquè prengués una decisió.[34] Amb tot, les absències en la guarda de la torre per malaltia dels soldats continuaren. Aquests anaven presentant cada quinze dies un informe del metge de torn on es certificava la malaltia del soldat. El 1648 i tal com havia fet el seu pare Antoni, el soldat Miquel Domingo demanà al Consell de Cent que atorgués la seva plaça al seu fill per assegurar el futur a la família. Com era costum, el demandant havia de presentar mèrits dels seus serveis:

Miquel Domingo soldat de la torre del Cap del Riu de Llobregat ha mes de trenta dos anys continuos que serveix a la present Ciutat en lo dit ofici de soldat de dita torre y en la ocasió que vingué lo enemich contra la present Ciutat y Muntanya de Montjuïc que fonch en lo any de 1641 dit Domingo serví de cabo en dita torre ab molta satisfactio del capità de dita torre.[35]

El govern municipal, atenent el costum que tots aquells *que auran servit per espay de trenta anys continuos a la present casa, los senyors consellers y Consell de Cent los jubile*, accedí a la petició de Domingo.

En aquestes pàgines hem fet una mirada a la composició de la soldadesca i als problemes que degueren afrontar.

LA TORRE ALS SEGLES XVIII i XIX

Una de les repercussions més importants que tingué la Guerra dels Segadors fou que la defensa de la ciutat de Barcelona la prengué l'exèrcit. Així, murs, portals i torres ja no dependrien més del Consell de Cent de Barcelona sinó que restarien sota jurisdicció militar. A partir d'aquest moment és difícil trobar documentació sobre la Torre del Cap del Riu. Sabem que es tornà a reedificar a la darrera dècada del segle XVII, amb motiu de la Guerra dels Nou Anys, per reforçar el flanc sud de la ciutat d'un possible atac de la flota francesa. Així, el maig de 1693 el governador militar de Barcelona demanà ajut al Consell de Cent per a la provisió de calç, pedra i manobres, entre altres coses necessàries, per a la construcció del fort a la Torre del Cap del Riu que s'estava fent.[36] És possible, però, que la torre patís alguns danys, perquè el 14 de juliol de 1697 el duc de Vendôme desembarcà el seu exèrcit amb deu galeres a la mateixa torre per garantir el control sobre les poblacions de l'Hospitalet, Sant Feliu i Esplugues.[37]

Poques informacions més tenim de la torre fins a l'esclat de la Guerra de Successió. Durant aquest conflicte, la torre fou assaltada per les tropes borbòniques l'any 1705 i 1706, i, finalment, una altra vegada fou assaltada per l'exèrcit de Felip V l'any 1713.[38] Tot i que en el cas de 1705, la torre era defensada per soldats borbònics que hagueren de fer front a l'exèrcit aliat que, el 13 de setembre, des de Sarrià, es dirigí cap a la parròquia de Port per, des d'allà, assaltar el castell de Montjuïc, tal i com ens explicà Narcís Feliu de la Peña als seus *Anales de Cataluña*.[39] El 5 d'abril de 1706, però, Feliu de la Peña ens informa de com els francesos guanyaren la Torre del Cap del Riu, fent presonera la guarnició, que era de vint-i-cinc soldats.[40]

Acabada la guerra, la torre mantingué una guarnició durant el regnat dels

Borbons. A més, el consistori municipal de l'Hospitalet obrí una taverna i botiga de queviures per als mateixos soldats de la torre, donat el seu aïllament i distància al nucli poblacional de l'Hospitalet. Aquesta botiga i taverna es feu, en primera instància, sense permís i llicència de les autoritats pertinents. Així, sabem de la seva existència almenys des de 1734, quan es donà l'arrendament de la botiga a Josep Bastra. Però no fou fins a 1747 quan tenim documentada la sol·licitud feta pels regidors de l'Ajuntament de l'Hospitalet a la Batllia General del Real Patrimoni, que tenia encàrrec de la gestió i defensa de les regalies del rei, com era la de fer taverna:[41]

> *Los Regidores del Lugar del Hospitalet comparecen ante* Vª Sª y *dizen: Que desean fabricar una barraca o pequeña casa cerca de la torre del Cabo del Rio Llobregat termino del lugar suplicante para vender en ella pan, vino, aguardiente, azeyte, pesca salada, nieve y demás cosas comestibles para la subsistencia y sustento de la tropa que se halla de guarnición a la expresada torre, y para la de los pescadores y cazadores y demás gente que por allí transite, que es muy poca por ser cerca la orilla del mar y no haver camino publico transitante como es notorio lo que no puede ser de perjuicio al publico ni privada persona antes bien de toda utilidad para dicha tropa y gentes y muy tenue el producto que de dicha facultad se podrá sacar como todo constará de la información que se ofrece. Y como para la mencionada facultad necessiten los Suplicantes de concession en emphiteusi de Vª Sª.*[42]

La Batllia General del Reial Patrimoni estudià el cas per tal de saber si la presència de la botiga perjudicava els interessos del reial patrimoni a Catalunya. Després d'interrogar alguns testimonis, el fiscal conclogué i aconsellà al superintendent general de Catalunya, Josep de la Contamina, que permetés obrir la taverna i botiga als regidors de l'Hospitalet perquè no anava en desservei del rei, pagant, això sí, un preu d'entrada inicial de 40 reals d'ardits i un cens anual de 3 sous. Al seu article sobre la torre, Manuel Grau fa una relació de tots els arrendadors de la botiga i taverna de l'Hospitalet, amb el preu que pagaren per l'arrendament, des de 1734 fins a 1762. Més enllà d'aquest any, no sabem gaire més sobre la torre fins l'any 1830, en què tornem a tenir arrendaments de la botiga durant els següents nou anys.

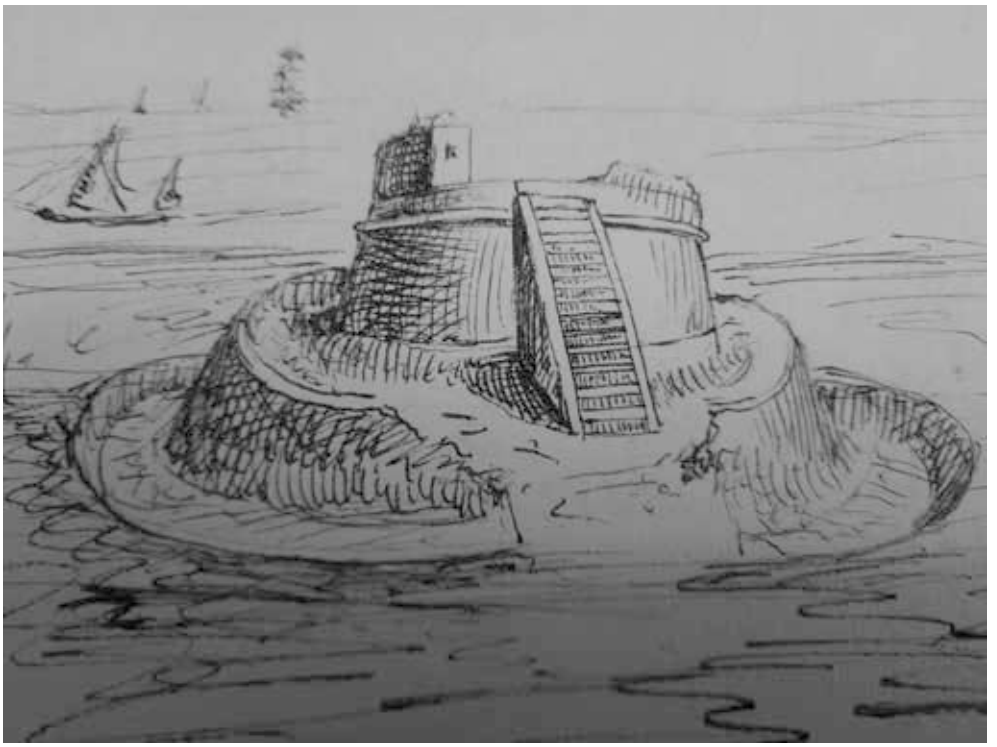
És a dir, si la botiga estigué en funcionament durant tots aquests anys, això vol dir, doncs, que en aquest temps la Torre del Cap del Riu estigué en funcionament i tingué una guarnició permanent; tot i que la documentació sobre la seva composició no s'ha localitzat encara, donat que la torre depenia de l'exèrcit. Amb tot, a vegades algun document feia referència a la torre, com el que publicà Matilde Marcé i Piera al seu llibre *Cop d'ull al passat de l'Hospitalet*, on es recollia la mort d'un soldat de la Torre del Cap del Riu a l'estany de Port, l'any 1801. Aquell any fou d'un

fred intensíssim, com a resultat de la darrera pulsació de la Petita Edat de Gel. Així ens explica Marcé i Piera la tràgica notícia:

> *El 26 de febrer de 1801, es va enterrar un soldat, que van dir que era del Regiment segon de les Guardias Españolas que, un mes abans, estant de guarnició a la Torre del Cap del Riu, en temps de freds extraordinaris i estant glaçat l'estany, hi va caure i s'hi ofegà. No l'en van poder treure, a causa de la continuació de les glaçades, fins al 25 de febrer.*[43]

L'any 1845 la torre era mig derruïda, quan es va considerar la possibilitat de reconstruir-la, però amb una destinació diferent. Aquest any, no quedava clar a qui pertanyia la Torre del Cap del Riu, o les seves restes, o qui tenia la jurisdicció sobre l'edifici. Llavors el subinspector del Cos d'Enginyers preguntà si pertanyia al «Ramo de la Guerra», és a dir, a l'exèrcit:

> *La torre que existe a la Izquierda de la desembocadura del río Llobregat depende del Ramo de Fortificación como torre que es de costa. Hace muchos años que ninguna reparación se ha hecho en ella ni se la emplea en el objeto para que fue construida, por la cual y entendido*

Imatge 2. Gravat de la torre mig derruïda. Font: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Col·lecció de dibuixos, Reg. 6317, s. XIX.

el fin que se propone el Sr Director de las obras del Puerto opino que ningún inconveniente puede haber en hacer la cesión de aquella si bien ha de solicitarse el Real permiso.[44]

Però, quin era aquest fi que volia donar a la Torre del Cap del Riu el director de les obres del port de Barcelona? Doncs el que ha tingut al darrer segle i mig, far de mar:

Espero merecer de Vª Sª se sirva decirme si la Torre que se halla situada a la izquierda de la desembocadura del río Llobregat y sobre su inmediata playa pertenece o depende del Ramo de Fortificacion y en este caso si habría inconveniente en que sobre ella se elevase otro cuerpo de edificio para colocar un fanal que sirva de guía o punto de marcación para las embarcaciones.[45]

Així doncs, fou a mitjans del març de 1845 que l'exèrcit cedí el que quedava de la Torre del Cap del Riu al Port de Barcelona per fer un fanal per assenyalar la línia de costa als vaixells que s'arribaven a la ciutat per la banda de ponent.

CONCLUSIÓ

La Torre del Cap del Riu ha tingut una història tant desconeguda com és encara avui dia la seva existència entre bona part dels habitants de la ciutat. El que es desprèn d'aquest estudi és que l'existència de la torre estigué condicionada clarament pel seu aïllament. Tot i estar a prop de la ciutat de Barcelona i del nucli històric de l'Hospitalet, el paratge on es construí al segle XVI es caracteritzà per la incomunicació i les difícils condicions per viure-hi. És per aquest motiu que els voltants de la torre estaven gairebé deshabitats i només freqüentats per pescadors, caçadors i alguna gent de pas. Així, aquest aïllament fou causa i conseqüència del greu problema d'absentisme que afectava la soldadesca i al mateix capità de la torre perquè, per una banda, l'aïllament feia poc atractiva la residència a la torre, però, per l'altra, la seva ubicació en un paratge força incomunicat permetia als soldats absentar-se i escapar del control de la ciutat.

Quant a la seva funcionalitat, tot indica que la torre tingué força importància en la defensa del flanc sud de la ciutat de Barcelona i les terres del Llobregat, almenys durant les dècades següents a la seva construcció. El problema fou, però, que les condicions climàtiques d'aquell període no ajudaren al bon funcionament de la torre i a la conservació de l'edifici. I és que les continuades avingudes del riu Llobregat en les dècades finals del segle XVI i inicials del XVII, sovint feren malbé l'estructura de la torre, culminant això amb les grans inundacions de l'any 1617. I, des-

prés de dècades de temporals, arribà la guerra, que conduí la torre a la ruïna, després del setge de l'exèrcit de Felip IV. Refeta durant la Guerra dels Nou Anys i conquerida, finalment, per les tropes borbòniques, no sabem, però, quina fou la funció de la torre durant el regnat de Felip V i els seus descendents, si com a torre de guaita per evitar atacs de pirates nord-africans o bé com a torre de control sobre el territori, formant part del sistema de fortificacions fetes per la nova dinastia. No sabem, però, per quin motiu estava la torre mig derruïda a mitjans del segle XIX, quan finalment es reconvertí l'edifici en un far per guiar els vaixells que arribaven al port de Barcelona.

NOTES

1. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Registre de Deliberacions (RD), 1 B. II-74, f. 37, 17 de març de 1565.

2. Dietari del Antich Consell Barceloní (DACB), vol. 5, p. 60, 19 d'agost de 1566.

3. Dietaris de la Generalitat, vol. 2, 31 de maig de 1567.

4. AHCB, RD, 1 B. II-90, f. 105, 19 d'agost de 1581.

5. AHCB, RD, 1 B. II-81, f. 75, 6 de juny de 1572.

6. AHCB, RD, 1 B. II-86, f. 152, 21 de novembre de 1577.

7. AHCB, RD, 1 B. II-94, f. 126, 8 d'agost de 1585.

8. AHCB, Deliberacions de Guerra, 1 B. III-4, f. 53, 27 d'abril de 1646.

9. AHCB, RD, 1 B. II-104, f. 83, 9 de juny de 1595.

10. Dietari de Jeroni Pujades, Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, vol. 1, p. 252.

11. AHCB, RD, 1 B. II-116, f. 212, 30 d'octubre de 1607.

12. DACB, vol. 9, pp. 356-357, 3 de novembre de 1617.

13. Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. 4, p. 315, 3 de novembre de 1617.

14. Lumen Domus o Annals del Convent de Santa Caterina de Barcelona, vol. 1.

15. AHCB, RD, 1 B. II-127, f. 126, 17 d'agost de 1618.

16. Els experts foren: els mestres de cases Josep Ferrer, Joan Santacana, Pacià Ferrer i Pere Donadeu, el fuster Jaume Riera i el carreter de l'artilleria Joan Font.

17. AHCB, RD, 1 B. II-127, f. 100, 11 de juny de 1618.

18. AHCB, RD, 1 B. II-127, f. 128, 23 d'agost de 1618.

19. AHCB, RD, 1 B. II-136, f. 153, 19 de novembre de 1627.

20. AHCB, RD, 1 B. II-92, f. 137, 26 d'octubre de 1583.

21. AHCB, RD, 1 B. II-95, ff. 45-46, 30 de gener de 1586.

22. AHCB, RD, 1 B. II-158, f. 323, 1 de setembre de 1649.

23. AHCB, RD, 1 B. II-159, f. 100, 9 de febrer de 1650.

24. FELIU DE LA PEÑA, N., *Anales de Cataluña*, Llibre XX, Cap. XI, p. 319.

25. L'any 1567, el Consell de Cent deliberà que a la torre devien «estar quatre homens hàbils y eficients de bona vida y fama per guardar de aquella los quals contínuament de nit y de dia personalment y no per substituts estiguin y resideixen en dita torre los dos dels quals sien artillers hàbils y suficients»; AHCB, RD, 1 B. II-76, f. 125, 27 de novembre de 1567.

26. AHCB, RD, 1 B. II-90, f. 11, 15 de desembre de 1580.

27. AHCB, RD, 1 B. II-92, f. 47, 19 de març de 1583.

28. AHCB, RD, 1 B. II-110, f. 164, 19 d'octubre de 1601.

29. AHCB, RD, 1 B. II-141, f. 456, 16 de novembre de 1632.

30. AHCB, RD, 1 B. II-102, f. 73, 24 de juny de 1593.

31. AHCB, RD, 1 B. II-110, f. 126, 31 de juliol de 1601.

32. AHCB, RD, 1 B. II-110, f. 131, 11 d'agost de 1601.

33. AHCB, RD, 1 B. II-114, f. 227, 27 d'agost de 1605.

34. AHCB, RD, 1 B. II-136, f. 98, 3 de juliol de 1627.

35. AHCB, RD, 1 B. II-157, f. 93, s/d.

36. AHCB, RD, 1 B. II-202, f. 147, 28 de maig de 1693.

37. FELIU DE LA PEÑA, N., *Anales de Cataluña*, Llibre XXI, Cap. XVII, p. 439.

38. GRAU MONTSERRAT, M., «La Torre del Cap del Riu», *op. cit*., p. 28.

39. FELIU DE LA PEÑA, N., *Anales de Cataluña*, Llibre XXIII, Cap. I, p. 537.

40. Ibídem, p. 558.

41. Així ja ens ho indicà Jaume Codina a la seva obra *Els pagesos de Provençana*, vol. 3, p. 33.

42. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Batllia General del Real Patrimoni (BGRP), *Processos*, 1747, nº 2, P; Barcelona, 3 de juliol de 1747.

43. MARCÉ i PIERA, M., *Cop d'ull al passat de l'Hospitalet*, l'Hospitalet de Llobregat, Ateneu de Cultura Popular, 2003, f. 38.

44. ACA, *Diversos i Col·leccions, Comandància d'Enginyers*, 240, ½, nº 27.

45. Ibídem, 15 de març de 1845.

BIBLIOGRAFIA

Alberola Romá, Armando (2014): *Los cambios climáticos. La Pequeña Edad de Hielo en España*. Madrid, Cátedra.

Gilabert, Jordi (2007): *La defensa contra el cors musulmà a la Catalunya dels* Àustries. Universitat de Lleida, tesi doctoral inèdita.

Codina i Vilà, Jaume (1970): *L'Hospitalet del Llobregat 1573-1632: assaig d'interpretació històrica.* L'Hospitalet de Llobregat, Publicacions de la Ponència de Cultura de l'Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat.

Codina i Vilà, Jaume (1971): *Inundacions al Delta del Llobregat*. Barcelona, Rafael Dalmau, Episodis de la Història.

Codina i Vilà, Jaume (1987-1988): *Els Pagesos de Provençana*. *(984-1807): societat i economia a l'Hospitalet pre-industrial*. Abadia de Montserrat, 3 vols.

Grau Montserrat, Manuel (1971): «La Torre del Cap del Riu», a *Hospitalet. Boletín de Información Municipal*. Any XVIII, núm. 72, 4t trimestre, pp. 21-32.

Marcé i Piera, Matilde (2003): *Cop d'ull al passat de l'Hospitalet*. L'Hospitalet de Llobregat, Ateneu de Cultura Popular, f. 38.

Segovia Barrientos, F. (2014): «Estrategia de la monarquía de Austrias y Borbones. La defensa marítima de Barcelona», a Ramon GRAU (Coord.), *Barcelona i el mar. Homenatge a Antoni de Capmany, 1742-1813*. Barcelona, Barcelona Quaderns d'Història, nº 21, pp. 227-246.

Voltes Bou, P. (1977): *Población y economía del Hospitalet pre-industrial. El Barón de Maldá, cronista de la transición a la ciudad contemporánea*. L'Hospitalet de Llobregat, Ajuntament de l'Hospitalet.

ARXIUS CONSULTATS

Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA)
Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB)
Arxiu Municipal de l'Hospitalet (AMH)

FONTS PRIMÀRIES CONSULTADES

Dietaris de la Generalitat de Catalunya
Dietari de l'Antic Consell Barceloní (DACB)
Dietari de Jeroni Pujades, Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona
Anales de Cataluña, de Narcís Feliu de la Peña i Farell
Lumen Domus o Annals del Convent de Santa Caterina de Barcelona